

fejezethez, mely nem véletlenül kapta *A tekintély* címet, hiszen a helyet kapó két tanulmányt Kazinczy Ferenc alakja dominálja. A Kazinczyra vonatkozó kutatások a 2009-es évfordulós év előtt nyertek nagy lendületet, elkezdődött a 18–19. század egyik legfontosabb figurája műveinek kritikai kiadása, és ettől az értelmező tevékenység is új nézőpontokat kapott. Debreczeni Attila azt mutatja be a *Pandekták* című kötetben keresztül, hogy a mindent kényszeresen feljegyző Kazinczy lassan önmaga és életműve muzeológusává vált. Ennek előnyös vagy hátrányos mivolta jól látszik a Kazinczy-életművel foglalkozó kutatók eredményein: mai napig sem tudunk szabadulni attól az értelmezési kerettől, amit maga Kazinczy jelölt ki munkái kontextusaként. Főrész Gergely egy korábbi irodalomtörténeti hagyományt folytat: Tarnai Andor mutatta be az *Extra Hungariam non est vita...* szöveget elemelve, hogy mennyi utat kínál egyetlen mondat kontextusának vizsgálata. Főrész most a Kazinczy tanítványai körében gyorsan elterjedt *Eis to kreisson!* forrását és lehetséges értelmezéseit vizsgálva mutatja be azokat a töréspontokat, amelyek a mester és tanítványai között éppen az eszményesítés kapcsán is létrejöhetnek.

A felvilágosodás korával foglalkozó tanulmányok tehát leképezik azt, ami ma ezen a téren történik: a tekintély még mindig Kazinczy Ferenc, de egyre jobban látszanak azok az alternatív korszakmodellek, amelyek a tekintélynek kevésbé számító szerzők egykori jelentőségét is megmutatják.

A kötet további része (*Műforma és értelmezés* cím alatt többnyire 19. századi jelenségekkel

foglalkozik, de helyet kapott benne egy angol nyelvű tanulmány is Carla Corradi Musi tollából, mely a sámáni mitológia továbbélését nyomonza a modern és kortárs magyar irodalomban. Zabán Márta tanulmányát leszámítva, mely a megalakuló kolozsvári egyetem két tanszékvezető tanárának irodalmi és nyelvészeti tevékenységét tekinti át a professzionalizáció felől, a fejezetben helyet kapó három tanulmány tulajdonképpen összehasonlító elemzést végez. Vagyis mindhárom tanulmány szerzője európai kontextusba helyezve tárgyalja a magyar irodalom egy-egy 19. századi jelenségét. Imre László a balladai hagyomány finn és orosz mintáit hasonlítja össze a magyarral, Nyilasy Balázs pedig a regény romance-hagyományát mutatja be európai és magyar példákon keresztül. Hansági Ágnes az irodalomszociológia felől közelít témájához, amely a tárcaregény 19. századi és jelenkori megítélésének különbségét a kanonizációs stratégiák felől is megvizsgálja. Hiába volt tehát népszerű a műfaj, ha az irodalomtudomány elhallgatással reagált.

A kutató abban reménykedik, hogy az itt vázolt témáknak lesz folytatása az idén sorra kerülő kongresszuson. Az viszont egészen bizonyos, hogy az egyes kutatók azóta tovább folytatták vizsgálódásukat, újabb eredményeik más fórumokon olvashatók. Ezen fórumok elérését szolgálja, hogy a kötetben leírást találunk az egyes szerzők kilétéről és intézményi beágyazottságáról, az angol nyelvű rezümék és a névmutató pedig a további tájékozódást segíti.

Biró Annamária

Hatás és utóhatás – Szabó T. Attila pályájának, munkásságának stációi

Az ember és a nyelv – térben és időben. Emlékkönyv Szabó T. Attila születésének 110. évfordulóján.

Szerk.: Benő Attila, T. Szabó Csilla. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2016. 200 old.

Lassan tradícióvá mélyül Kolozsváron a 2000-es évektől kezdődően, hogy a Szabó T. Attila nyelvészprofesszor születéséhez és halálához

köthető jelesebb évfordulókon megemlékezéseket tartanak, konferenciákat rendeznek, és az elhangzott beszédek, előadások nyomtatott szövegei

emlékkönyvekké rendeződnek. Legtöbb esetben az Erdélyi Múzeum-Egyesület az, tekintve Szabó T. több szálon futó kötődését az intézményhez, amely helyet ad ezen rendezvényeknek. Az EME nyelvész munkatársai egészen a legutóbbi időkig folytatták a Professor úr negyven évvel ezelőtt elkezdett életművét, az *Erdélyi magyar szótörténeti tár* szerkesztését, az egyesület mind a mai napig őrzi Szabó T. nagy becsben tartott cédulagyűjteményét, amely egy hosszú élet áldozatos, mindennapos, töretlen és precíz munkáját tükrözi. Becsületbeli kötelessége tehát ennek a munkaközösségnek, hogy a Professor úr meghatározó szakmai jelenlétére, ma is követendő tanításaira, példamutatására időről időre felhívja a figyelmet, ne hagyja kikerülni a köztudatból ezt a rendkívüli személyiséget, tanárt, tudóst, hiszen munkásságának tanulságait, új felfedezéseit ma is hasznosítja a nyelvész szakma, de akár a határtudományok is.

Legújabbán 2016. január 29–30-án ünnepelte meg egy szűkebb szakmai közösség a Tanár úr születésének 110. évfordulóját. Meghívást kaptak a családtagok, a BBTE mostani és volt oktatói, a Debreceni Tudományegyetem nyelvészcsoportjának képviselői, az ELTE és a szombathelyi egyetem tanárai, a Bukaresti Tudományegyetem munkatársai, doktoranduszok stb., hogy kifejejék, milyen volt a személyes kapcsolatuk Szabó T. Attilával, melyek voltak a legmeghatározóbb emlékeik hozzá köthetően, illetve mennyiben rezonál munkásságuk Szabó T. Attila sokrétű tudományos tevékenységére, életműve, az általa megfogalmazott tudományos igazságok milyen módon segítettek saját munkásságuk hitelesebbé és árnyaltabbá válását.

A konferencia végterméke, az előadásokat összefoglaló kötet még egészen friss, 2016 május végén jelent meg nyomtatásban, valószínűleg még nem sok olvasóhoz jutott el, úgyhogy ez az írás akár kedvesinálónak is felfogható. Nemcsak a hozzáértő olvasó csemegézhet belőle, hanem akár a laikus is, hiszen a személyes visszaemlékezések valóban a szélesebb nagyközönséghez is szólnak, nosztalgikus hangnemük, esszészerű írásmódjuk élvezetes olvasmányokká avatja őket.

A kötet szerkesztői Benő Attila, a Babeş–Bolyai TE Magyar és Általános és Nyelvészeti Tanszékének vezetője, valamint a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet (a szóban forgó konferencia társ-szervezője) ügyvezető igazgatója és T. Szabó Csilla, az Erdélyi Múzeum-Egyesület nyelvész kutatója, a konferencia főszervezője. A megjelent írásokat a szakmaiság – személyesség fő koordináta mentén csoportosították: a kötet első egységében (amelynek *A nyelvtudós és az ember* címet adták) találjuk a perszonalisabb hangvételű szövegeket, a két következő nagy fejezet pedig a „szakíróknak” ad helyet: elsőként a névtani részt lapozhatjuk fel (amely stílszerűen a *Nevek térben és időben* címet viseli), majd a nyelvtörténeti-kontaktológiai kutatásokra tevődik a hangsúly (az utolsó tömb címe: *A nyelv időbelisége*).

Természetesen a kötetet a szerkesztők előszava nyitja meg, amelyben beszámolnak munkájuk előzményeiről, indítatásáról, illetve a hasonló, nagy lélegzetű rendezvényekről a közelmúltból és jelenből – főként budapesti helyszínnel –, amelyek szintén tudásunk jelentősebb évfordulóihoz kapcsolódtak, illetve külön bekezdés ismerteti az olvasóval, hogyan tiszteleg az Erdélyi Múzeum-Egyesület meghatározott időközönként nagy formátumú tudósa emléke előtt, különféle módon fejezve ki elismerését.

Az első blokkot T. Szabó Csilla előadásának írott verziója vezeti be, amely tulajdonképpen a rezüméje a Professor úr életpályájának, szakmai útkereséseinek és -találásainak. Átfogó képet kíván nyújtani azoknak is, akik esetleg kívülállóként nem ismerik ezt az életutat. Kronológiai sorrendben villantja föl a fontosabb állomásokat, a születéstől az elmúlásig, beszámolóját kedves idézetek, szólásszerű kijelentések fűszerezik az alanytól magától, illetve a Szabó T. Attilához legközelebb álló személyiségektől származóan, és ettől válik igazán bensőséggé ez az írás. Sok olyan apró részletre fény derül, amelyek még azok számára is ismeretlenek voltak, akik úgy érzik, hogy már mindent tudnak az „égtartó emberről”. Az összefoglaló legemlékezetesebb

része véleményem szerint az a rész, amely Szabó T. Attila munkamorálját és -módszerét taglalja. Ugyanakkor azt is méltatja a szerző, hogy hány sikeres kutatót indított el a Professor úr tudományos pályáján, és látott el máig ható, hasznos tanácsokkal, szárnyakat adó, dicsérő szavakkal.

A következő megemlékező maga ifjabb Szabó T. Attila biológus, aki, édesanyjával együtt, a legbeavatottabb ismerője ennek a kivételes életútnak, hiszen testközelből figyelhette az embert és a kutatót. Nem tagadja meg a családi örökséget, amikor nagyon erős kezdéssel indítja szövegét, költői címet választva: *Szabott időkben*. Filozofikus kérdések készítetik gondolkodásra az olvasót, amelyek az egyén és közösség viszonyára, valamint az idő által szabott pályára kérdeznek rá, továbbá a teljesítményre ezzel összefüggésben. Számomra azért is ez az első alfejezet az előadászöveg legizgalmasabb része, merthogy a szerző laikusok számára újdonságként megjelenő párhuzamokat von a nyelv és az élet mint olyan működése között, hasonlóságokat vélve felfedezni. Emellett persze a továbbiakban is, amikor rátér édesapja élettörténetére, eddig ismeretlen információkkal szolgál, olyan exkluzív részletekkel, csemegékkel, amelyek csak a „szimbiózisban élők” (az én kifejezésem) viszonyában kristályosodhatnak ki. Szabó T. E. Attila édesapja szakmai teljesítményét is értősen vázolja fel, és főként az utókort, a szellemi örökség továbbvivőit szólítja meg, az „új idők új szelei”-hez való alkalmazkodást sürgetve, a tudományos hagyaték, a nyomtatott művek digitalizálásának fontosságát hangsúlyozva.

A következő szöveg szerzője, B. Gergely Piroska Szabó T. Attila egyik kedves tanítványa volt, és az a megtiszteltetés érte a magyar szak befejezése után, hogy a Babeş–Bolyai Tudományegyetemen a Professor úr „szárnyai alatt” ő tarthatta a nyelvtörténeti szemináriumokat, úgyhogy a portré, amelyet Szabó T. Attiláról fest, az embert és a tudóst is közel hozza egy időben. Elmeséli, hogy a doktori iskolába való beiratkozáskor hogyan terelgette a Tanár úr a névtan irányába, hogyan is vált belőle elismert

személynévkutató, aki a Szabó T. fémjelezte történeti vonal kiegészítéseként élőnyelvi személynévgyűjtést végzett Kalotaszegen. A Professor úr nyugdíjba vonulása után B. Gergely Piroska vette át a stafétát, ő tartotta azután a nyelvtörténeti előadásokat is, Szabó T. Attila pedig végre teljes gőzzel dolgozhatott a Szótörténeti Táron. Természetesen rövid úton rájött a mester, hogy egyedül végezni ezt a sziszifuszi munkát szinte lehetetlen, úgyhogy csapatot toborzott maga köré, és ennek egyik oszlopos tagja az előadó volt (bár csak azután csatlakozott, miután befejezte a doktori értekezését, ezt az engedményt megkapta mentorától). Nagyon megható, ahogy a Tanárnő felvillantja a szerkesztői munka kulisszatitkait, a jó hangulatú találkozásokat, szakmai megbeszéléseket, ahogy dicséri a Professor úr diktálta feszes munkatempót, amelynek Szabó T. Attila hirtelen beállt halála sem vetett véget, hiszen mindannyian tartották magukat a tudós tanár ismert végakarathoz, hogy a munkának nem szabad megállnia. A végső elismerést mesterétől a Tanárnő pedig akkor kapta, mikor már a Tanár úr halála után hallotta egy vele készített tévéinterjúban, hogy őt nevezte meg mint szeretett tanítványát, és ezzel, hogy a férjét idézzem, elnyerte szakmai élete „legnagyobb kitüntetését”.

A személyes íráskor vonulatát a Professor úr menyének, Posgay Ildikónak (az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa) megemlékezése zárja, aki meglehetősen tömören ismerteti kapcsolatát híres apósával, megismerkedésüket, a kölcsönös tisztelet, megbecsülés elmélyülését. Egyúttal azt is megtudjuk, hogy Szabó T. Ádámmal, későbbi férjével is ugyanakkor kezdődött kapcsolata, a Professor úr akadémiai székfoglalója után, először szakmai, később személyes síkon. Mivel Szabó T. Ádám halálának is húszéves évfordulója van az idén, Posgay Ildikó megemlékezését az őt méltató szavakkal zárta, és kifejezte azt a vágyát, hogy a korán elhunyt, különösen érzékeny és tehetséges fiú emléke se merüljön feledésbe.

A *Nevek térben és időben* tömböt Hoffmann István tanulmánya nyitja, aki a Debreceni Egyetem

nyelvészeti tanszékének vezetője, elismert és módszerintelligens új utakat nyitó névkutató. *A helynevek kormeghatározó értékéről* című előadását Szabó T. Attila emlékének, szakmai megvalósításainak is szenteli, azzal indítva, hogy mennyire multi- és interdiszciplináris a Professzor úr munkássága, és az általa felmutatott eredmények még ma is rezonálnak a kutatókban, elgondolkodásra, felülbírálásra késztetnek, ami a nézeteiket illeti. Hoffmann is leszögezi, hogy a helynévkutatás sarkalatos pontja volt már a kezdetektől Szabó T. Attila tudományos karrierjének; az volt az origó és a végpont. Legnagyobb újítása ezen a téren tudásunknak az volt, hogy a történeti adatgyűjtés mellett rámutatott az élőnyelvi kutatás szükségességére is, hiszen a régiség és a maiság csak egymást kiegészítve nyer értelmet, így válik kerek egészzé a névkutatás, így láthatjuk a változást egy bizonyos névanyagban a maga természetes folyamatosságában. A másik érdeme az, hogy ráirányította a nyelvész szakma figyelmét a mikrotoponimákra (a kisebb földrajzi egységek neveire), amelyek addig terra incognitának számítottak, hiszen ezáltal kaphatunk teljes képet egy régió valós névanyagáról. Műfajteremtő is volt a maga nemében: az ő nevéhez köthetők az első olyan településeket és kisebb tájegységeket bemutató helynévmonográfiák, amelyek a teljes névállományt felölelik. A történeti helynévkutatás axiómáit is megreformálta bizonyos szempontból, elmélyült névtani tájékozottságának, fáradhatatlan gyűjtéseinek, tapasztalatszerzésének köszönhetően. Ilyen pl. Kniezsa István, híres nyelvtörténész egyik elhíresült tézise, hogy „vannak [...] helynevek, amelyek csak bizonyos korban keletkezettek, e koron túl azonban már ilyen típusok nem alakulhattak”,¹ ezt Bárczi Géza azzal egészítette ki, hogy „a helynévtípusoknak kormeghatározó értékük lehet, egy-egy helynév keletkezésének korát gyakran akkor is meg tudjuk jelölni, ha régi adat nincs rá”.²

¹ Kniezsa István: Keletmagyarország helynevei. = Deér József–Gáldi László (szerk.): *Magyarok és románok*. I–II. Bp. 1943–44. 112.

² Bárczi Géza: *A tulajdonnevek*. = Bárczi Géza: *A magyar szókincs eredete*. 2. bővített kiadás, Bp. 1958. 149.

Az egyik nagy nyelvtörténeti „mítosz” a pusztai személynevek mint településnevek esetéhez fűződik, amelyek keletkezéséről Kniezsa István kijelentette, hogy legfeljebb a 13. századig számolhatunk ezen névtípus felbukkanásával, tehát Árpád-kori sajátosság. Ezzel szemben Szabó T. Attila ezt megcáfolja, kimutatva későbbre datálható (14–18. sz.-i), pusztai személynévi (alanyesetben álló) helyneveket. Hoffmann István is osztja a Professzor úr (és más nyelvészek, pl. Kristó Gyula) álláspontját, és tanulmányával óvatosságra is int, ami a kormeghatározó toponimák keletkezési idejének rugalmas felfogását illeti, az ő megfogalmazásában a kronológiai besorolást mindig a kritikus szemszögű, tipológiai vizsgálattal kell szembesíteni.

A következő tanulmány Rácz Anita, Hoffmann tanár úr tanítványa és a Debreceni Egyetem oktatója tollából származik. Címe: *Régi magyar településnév-típusok relatív kronológiai viszonyai*. Nem véletlen, hogy a két tanulmány egymás mellé került, hiszen összeesengenek, a Rácz Anitaé az előbbit egészíti ki, részletesebben kifejtve a régi magyar településnevek szerkezeti típusait, ugyancsak utalva arra, hogy létrejöttük időbeli meghatározottsága képlékeny, ő is utal Szabó T. Attila állásfoglalására a kissé pejoratívan hangzó, nomád névalkotás tarthatatlanságát illetően. Megbízható nyelvtörténeti tényként könyvelni el viszont a szerző (hiszen korabeli adatok tömkelegével támasztható alá), hogy a metonimikus és a morfológikus névalkotás ősbibb, mint az összetételből alakuló, illetve azt, hogy törzsi-, illetve foglalkozásnév nagyon elvéve jelenik meg az újabb keletű, kétrészes nevekben: merthogy az idők teltével a törzsi tudat elhomályosult, illetve szolgálónépi falvak sem bukkantak fel már a 15. században.

Györffy Erzsébet névkutató (ugyancsak a Debreceni Egyetem nyelvészeti tanszékének munkatársa) rövid értekezésében Szabó T. Attila ismert kalotaszegi gyűjtésére és vízrajzi elemzéseire is reflektál, amikor új szempontokat kínál a fent említett néprajzi tájegység víznevekre visszavezethető

toponimái differenciálásához. A *Kalotaszeg helynevei* 41 község névanyagát prezentálja, ebből a gigantikus gyűjtésből a szerző csupán a vizrajzi köznévi eredetű helyneveket vizsgálja, saját szűrőjén át tekintve rájuk, kiegészítve kategorizációjukat pl. a Hoffmann-féle osztályozási módszerekkel. Fontos szempont, hogy Szabó T. nemcsak a jelenkori, valódi víznevekkel foglalkozik, hanem – mivel logikus előfeltevése ezekkel kapcsolatban az, hogy az ilyen nevek mind magukban hordozzák a valamikori történeti realitást, azaz egykoron valóban létezett víz az általuk behatárolt területen – azokkal is, amelyek már csak „álvíznevek”. A tanulmány szerzője fontos kezdeményezésnek tartja a Professor úr e téren végzett munkáját, és arra biztatja az érdeklődőket, hogy saját kutatásaikkal bővítsék, egészítsék ki azt, így téve használhatóbbá az utókor számára Kalotaszeg víznévkincsét.

Tóth Valéria átgondolt, szépen felépített tanulmányában (*Helynevek és személynevek rendszerezésfűggései a régi magyar nyelvben*) szintén előőrsnek tekinti Szabó T. Attilát, ami az onomasztikai kutatásokat illeti, sőt, amint a szerző hangsúlyozza is, a címben felvetett kérdéskör is különösen foglalkoztatta. A személynévi és helynévi vizsgálódások gyönyörűen összeér(het)nek egy bizonyos ponton, amint a kutató szembesül azzal, hogy településneveink és egyéb helyneveink nagy százaléka tulajdonnévi eredetű. A nevek ezen halmaza már az ómagyar kortól gazdagodott, és az újabb és újabb keletű személynévi eredetű toponimák felbukkanása akár napjainkig is tarthat. Tóth Valéria felvezetéséből megtudjuk, hogy ő a személynévi eredetet tartja a kiindulópontnak elemzéseiben, metodológiájában ő is követi a Hoffmann-módszert, de kidolgozott egy egyéni, kognitív-pragmatikai alapú megközelítést. Alapvetőnek tartja, hogy mind a személy-, mind a helyneveket azonos elméleti alapelvek mentén veszi szemügyre, hiszen így lehet hitelesen kimutatni a metszési pontokat és ezek realizációit. Módszertani leírásában bemutatja, hogyan osztályozta az ómagyar kori személyneveket (a legősibb

típust pl. a sajátosságjelölő nevek jelentik, aztán ismerteti a referáló neveket, nexusneveket stb.), majd az Eredmények fejezetben azt szemlélteti, hogy a különböző funkciót jelölő személynevek milyen szerkezeti módosulásokkal jelennek meg mint helynevek, és milyen pragmatikai tényezők befolyásolták megjelenésüket (ilyen pl. a birtokviszony). Ismerünk pusztai személynévből alakult, formáns nélküli helyneveket (pl. Üllő), képzett személynéveket mint településneveket (Petri) és összetett névszerkezeteket is (Péterlaka). Ő is kitér a pusztai személynévek mint ún. Árpád-kori sajátosság körül kialakult nyelvészeti vitára és Szabó T. Attila állásfoglalására. Újdonságként azt veti fel, hogy sokévi kutatásai alapján bizonyítottan érzi ő is, hogy a metonimián alapuló, formáns nélküli helynevek inkább a gyakran használt, elterjedtebb személynévek hozadékai. Mindegyik, fent említett személynévi eredetű helynévtípust elemzi röviden, kialakulásuk körülményeit, elterjedtségüket, szerkezeti sajátosságukat, jelentésbeli aspektusait, oly módon, hogy mindig az őket kitermelő történeti valóságról is hiteles képet kapunk. A tanulmány végszavaként kiemeli, hogy a személynévek és helynevek ezen kereszttetszete mennyire izgalmas és sajátos csomópont a névkutatásban, még sok kiaknázatlan lehetőséget tartogatva a szakmabelieknek.

A debreceni névkutató csoport beszámolója után N. Fodor Jánosnak, az ELTE nyelvész oktatójának tanulmányát lapozhatjuk fel, amelynek *A történeti személynévfeldrajzi kutatások újabb perspektívái* címet adta. A szerző a bevezetőben megindokolja, hogy milyen relációs pontokat fedezhetünk fel írásának tematikája és Szabó T. Attila tudományos érdeklődése, gyűjtőmunkája között: az egyik érintkezési felület a gyűjtés területe (Erdély), a másik pedig maga a névföldrajz, amely bár nagyon fiatal tudományág (csak három évtizedes múltra tekint vissza), testvérdiszciplína a nyelvföldrajzzal, amelyben a nagy előd marandót alkotott (I. Szabó T. Attila–Gálffy Mózes–Márton Gyula: *Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképé”-ből*. ETF 181. Kolozsvár).

A szerző jelen tanulmányában (is) főként a családnevek geográfijára koncentrálnak, a *Történeti magyar családnévátlaszból* elkészült kétrészes adatbázist (amelynek egyik főmunkatársa) egészíti ki ezen kutatása, mégpedig erdélyi vonatkozásban, 18. század eleji névanyaggal és ennek elemzésével. Az interpretáció súlypontját képezi a korabeli családnevek előfordulásának, gyakoriságának feltérképezése Erdélyben. Meglepetéssel tapasztalja az olvasó, hogy a történelmi Erdély leggyakoribb családneve a 18. század elején az *Oláh* családnév, amely legtöbb esetben származásra utaló név, csak ritkábban állhat mögötte bizonyos népspecifikus sajátosságra vonatkozó sztereotípiák. Nyilván hozzátartozik az összképhez, hogy ezzel a névvel leggyakrabban Aranyosszéken és Háromszéken találkozni, amely székely székeket a leginkább érinti a környező románság migrációja, és a névvizsgálat is igazolja a románok nagyarányú székelyföldi betelepülését, majd beolvadását.

Vörös Ferenc (Nyugat-magyarországi Egyetem, Savaria Egyetemi Központ) az előbbiekhöz kapcsolódik tanulmányával, ő is családnév kutatásairól ismert a nyelvész szakmában. Tanulmányában a mai családnév földrajzi kutatások tanulságait értékeli át Szabó T. Attila hasonló érdekltségű gyűjtései átvizsgálása nyomán, az *Erdélyi magyar szótörténeti tár* alapján. Ismeretes, hogy Szabó T. Attila átfogó szókincstára tulajdonneveket is tartalmaz, abban az esetben, ha azok köznévi eredetűek, köznévi jelentéssel is bírnak. Megtaláljuk tehát benne a 15–18. század Erdélyében fellelhető foglalkozásnévi eredetű családneveket, és mivel felveszi azon helyneveket is, amelyek *-i* képzősek, és családneveink egy része ezzel a fajta képzéssel alakult, a személy származására utalva, ez a névtípus is gyakran felbukkan az SzT hasábjain. A szerző a Fazakas/Fazokos névváltozatok, valamint az Ohabai családnevet emelte ki szűrőpróbaszerűen, hogy megvizsgálja ezek elterjedtségét a történelmi Erdélyben (kutatásai szintén a 18. század elejét célozzák meg). Az Ohába helynévről is részletes elemzést találunk a tanulmányban, a családnév felbukkanását magyarázandó. Az

utolsó családnévtípus, amellyel foglalkozik, a *-fi* utótagúak, mégpedig annak ürügyén, hogy azt az onomasztikában jellegzetesen erdélyi névképzésként tartják számon. Ezt alátámasztandó, sűrűn előfordulnak az SzT-ben is, a vizsgált időszakból – bár Vörös megjegyzi, hogy mivel a szerkesztési elvek úgy diktálják, hogy ezek a családnevek nem önálló szócikként szerepelnek, hanem besorolva közzsók alá, nehéz messzemenő, névföldrajzi következtetéseket levonni róluk. Konklúzióként azonban arra jut, hogy a névföldrajzi kutatások célpontjaként kitűnően szolgál a Szótörténeti Tár gazdag adattára.

Bárth M. János tanulmánya is ehhez a vonalathoz kapcsolódik (*A névföldrajz szerepe a nyelvjárástörténeti kutatásokban*), és egyúttal Szabó T. Attila életművéhez is, hiszen jelen írásában is erdélyi történeti helynévgyűjtéséből ragad ki helynévi adatokat, hogy illusztrálja az újabb keletű névföldrajzi kutatások hasznosíthatóságát. Bárth egyébként a nemrég megjelent sorozat (ETH) egyik szerkesztője, úgyhogy első kézből ismeri a forrást. Olyan, helynevekben szereplő földrajzi közzsókot választ ki szemléltető anyagul, amelyek vagy azonos jelentésmezőbe tartoznak, vagy különleges jelentésűek. Ilyen pl. a honcsok, *ropó*, *csigolya/fűz*, *árványk/észak (észok)*, *verő/verőfény*. Ezek előfordulását a teljes Kárpát-medencében vizsgálja, és szépen kirajzolódnak kutatásai nyomán, hogy melyek azok a speciális helynevek, amelyeket inkább Erdélyben, ezen belül is Székelyföldön használnak (mint pl. az *árványk*, amely főként Csík-, Udvarhely- és Háromszéken használatos, valamint a középpalóc nyelvjárási régióban, viszont az *észak* egész Erdélyben ismert). Bárth következtetése, hogy a névföldrajzi vizsgálódások a geolingvisztikában, a nyelv- és nyelvjárástörténetben, valamint a népiségtörténetben is jelentősen hozzájárulhatnak az összkép körvonalazódásához; olyan határtudomány ez, amely a társdiszciplínákban való elmélyülést is szolgálja, új perspektívákat nyit.

A névtani blokk utolsó tanulmánya Már Orsolyáé, aki *Sepsikőrőspatak és Kálnok helyneveinek nyelvi*

elemzésére vállalkozik, szintén az elismert névkutató, Hoffmann István módszerét követve. Logikusan felépített írása hiányosságaként róható fel, hogy teljességgel hiányzik a példaanyag az elméleti fellevezetés mögül, így az olvasó nem kap konkrét képet a kutatás lefolyásáról, eredményeiről, valamint hiányzik a tanulmányból az a bizonyos egyéni látásmód, véleménynyilvánítás, ami a tudományos kutatómunka egyik inherens sajátja kellene hogy legyen.

A nyelv időbelisége cím, bár némi költőiséget sugall, ami az utolsó tömb tanulmányait illeti, valójában nagyon is kézzelfogható, tárgyi bizonyítékokat felsorakoztató kutatásokkal szembesülünk az értekezések olvasásával.

Az első a Benő Attiláé (BBTE), akinek fő kutatási területe a román–magyar nyelvi kontaktus realizációinak vizsgálata Erdélyben, és ebben a kötetben vizsgálati módszereit a Szabó T.-féle szókinccsgyűjtés alapján mutatja be, előrebocsátva, hogy „polihisztorunknak” vitathatatlan érdemei vannak a kontaktológia mint tudományág megalapozásában is. Tudományos érdeklődése célkeresztjében jelentős helyet foglalt el több mint egy évtizedig a román nyelvi hatás történetisége, az újkori átvételek kérdése, 1960–70 között tizenhét tanulmányt közölt ez irányú vizsgálódásairól. A román kölcsönelemek diakrón vizsgálatában Szabó T. és a köréje csoportosuló nyelvészek addig ismeretlen előrelépéseket tettek. Szabó T. Attila gazdag adatolással, konkrét szókinccstani elemzésekkel teszi egyértelművé a lexémák eredetét, a magyar nyelvbe való átke-rülésük mikéntjét, kronológiáját stb. Sok esetben ő az, aki maradéktalanul tisztázza egy bizonyos szó első előfordulását, használati körét, földrajzi elterjedtségét stb. Nagy érdemének tekinthetjük, hogy a diakrón szemlélet folyamatszerű az ő felfogásában, mindenképp kiegészítendő szinkrón szempontokkal, fontosnak tartja egy-egy régi keletű átvétel fennmaradásának okait felmérni, valamint legújabb kori „viselkedését”, használati körét is követni. Összességében a román és a magyar nyelv közti érintkezés körében végzett

kutatásaival nagymértékben előrelendítette, elmélyítette és új szempontokkal gazdagította a nyelv-történet és nyelvjárástörténet, a kontaktológia metodológiáját.

Fazakas Emese írása stílszerűen az *Erdélyi magyar szótörténeti tár* címszótípusaira reflektál, Azért fogalmaztam így, mert a szerző a XII. kötet óta a SzT társszerkesztője, a XIII. kötettől pedig főszerkesztő, tehát egyik legavatottabb ismerője a nagy műnek. Fazakas tanulmánya bevezető részében röviden beszámol az anyaggyűjtés szisztefuzsi munkájáról, a források diverzitásáról, ami a gyűjtő mindenre kiterjedő figyelmét dicséri, majd rátér a komplex, szinte követhetetlen szerkesztési elvek körvonalzására. A szerkesztés egyik alaplépése egy szótár esetében nyilvánvalóan a címszó definiálásának kérdése: miből és miért lesz címszó. Szabó T. Attila vallomása erről, hogy címszóvá tesz a tőszavakon és összetételeken túl minden képzett szót, valamint a különleges toldalékolásúakat is, de még a szókapcsolatokból is azokat, amelyek úgymond már elindultak az összetétellé válás útján. Tulajdonnevek nem lehetnek önálló címszók, csak abban az esetben, ha közszói eredetűek vagy köznévi jellegű összetételek, vagy jelzős szerkezetek tagjai. Ez a nagyvonalú elképzelés természetesen elég sok következtelenséget eredményez a SzT hasábjain: pl. létezik olyan címszó, hogy *ágas tengely*, amelynek egyébként a Szókapcsolatok alatt lenne a helye a szerkesztési előírásokat tekintve, ezzel szemben a *tengely* címszó alatt említésre kerül mint szókapcsolat, ami önmagában ellentmondásként értelmezhető. A helyesírási szabályok „rugalmas” felfogása is következtelenségeket eredményez helyenként, legnagyobb a bizonytalanság az anyagnévi szerkezetek esetében, és ez a legújabb kötetekig ível, pedig már *A magyar helyesírás szabályai* 11. kiadása rögzíti, hogyan írandók az egyszerű, illetve összetett anyagnevek, melyek közül az utóbbiak szókapcsolatnak fogható fel, az előbbieket összetételként. Mégis találunk még a SzT XIII. kötetében is ilyen címszót, mint *tölgysfaágas*. Úgy látszik, tartják magukat

a szerkesztők a hagyományhoz és a Professor úr jósló és szabadkozó szavaihoz, amelyekkel beköszön az első kötet előszavában: „A címszó-megállapítás és a hozzá való besorolás nehézsége más vonatkozásban is jelentkezett és jelentkezik; e tekintetben tehát némi bizonytalankodó ingadozással már eleve számolnunk kell.”³

A következő tanulmány Szentgyörgyi Rudolf (ELTE) tollából származik: *Helynév-etimológia és művelődéstörténet*. A szerző már kezdetben leszögezi, hogy az etimológiai vizsgálódásokkal is méltán tiszteleg Szabó T. Attila emléke előtt, hiszen számos cikkét, rövidebb fejtegetését (főként az Erdélyi Múzeum hasábjain) szenteli a nagy előd szó- és névmagyarázatoknak. Ezekhez kapcsolódóan is ismerteti a szerző saját kutatásain alapuló helynévfjeteit, hiszen ezek sokszor korrelációban állnak a Szabó T. által felkutatottakkal. Szentgyörgyi főként a *leány* és *asszony* névrészekkel rendelkező helynevek etimológiájából szemelget jelen kötetben, és ezekhez köthetően tér ki pl. a Szabó T. Attila által felfedezett „babonás helynevekre” (pl. Lejándomb, Lejánsírja), amelyek esetében a népetimológia általában tévútra visz. Konklúzióként a tanulmány szerzője is megállapítja, hogy fontos alapelvként számon kell tartania a névfjítőnek, hogy azonos név/névrész mögött legtöbbször nem ugyanaz a kontextus húzódik, hogy sokszor csak az alapos nyelvtörténeti elemzés ránthatja le a leplet egy-egy titokzatos eredetű helynévről, illetve hogy a kutatónak némi interdiszciplináris jártassággal kell rendelkeznie, ha e résztudományt kívánja művelni.

A két zárótanulmány klasszikus, nyelvtörténeti fogantatású: Juhász Dezső professzoré (ELTE) a nyelvemlékek olvasásának és értelmezésének interpretációs szintjeit prezentálja. Tanulmánya mottójául, hogy meglegyen a „kötelező kötelék” is azzal, aki előtt tiszteleg a kötet, egy Szabó T. Attila-idézetet választ, amelyben kutatónk a nyelvemlékek sorsán mereng, és előrevetíti azt, milyen

fontos lenne, hogy egy régi, becses szöveg mindig értő kezekbe kerüljön. A továbbiakban Juhász a nyelvemlékkel való találkozás kronológiai sorrendjében ismerteti a fontos tennivalókat az esetleges közzététel során, illetve azt, milyen szempontokat kell szem előtt tartania ez esetben a kutatónak ahhoz, hogy szakszerűen végezhesse tennivalóit.

Az utolsó tisztelgő írás Terbe Erika nevéhez fűződik, címe: *A misszilisek a magyar nyelvtörténeti kutatásokban*. Talán a legközvetettebben ez a tanulmány kapcsolódik Szabó T. életművéhez, a szerző ejt el egy utalást a tanulmány elején, hogy a levelezések fontosságát a régi korok kutatói számára nem kell részletezni, főleg az *Erdélyi magyar szótörténeti tár* ismerőinek, hiszen annak szerkesztésekor az egyik kulcsfontosságú levéltári forrástípus a misszilis volt. A bevezetőből megtudjuk, hogy három tudomány is osztozik a misszilisek kutatásának előjogán (nyelvtudomány, irodalomtudomány és történettudomány), csak más-más szempontok szerint, más-más fontossági sorrendet szem előtt tartva közelítenek kérdéskörükhöz, tartalmukhoz.

A nyelvészetben a levelezések vizsgálata a történeti nyelvjáráskutatásban kapott kiemelt szerepet, ekkor már a forrásokat, így pl. a missziliseket is közlik az elemzések mellett. Ugyanakkor kerülnek előtérbe a forrásközlés elvei (amelyekkel az előbbi tanulmányban is találkoztunk), amelyek más-más módon realizálódnak az irodalom- és nyelvtudományban, valamint a történettudományban. Ennek tanulmányozása igen érdekes tanulságokat ígér az érdeklődőknek.

A fennebb ismertetett kötet is, amelyet kézbe vehet most már az olvasó, igen sokrétű, összetett, Szabó T. Attila komplex életművének, tudományos pályájának reflexiójaként. Így hát igen figyelemfelkeltő ízelítőt kaphat ennek áttanulmányozásával a nagy tudós személye, munkája iránt érdeklődő befogadó.

András Zselyke

³ *Erdélyi magyar szótörténeti tár* (Szerk. Szabó T. Attila). I. Kriterion Könyvkiadó, Buk. 1975. 17.